

УДК 0000-0002-4314-8676

orcid.org/ 0000-0002-4635-4643

orcid.org/ 0000-0002-4314-8676

ШЕЙКО Сергій Володимирович

кандидат філософських наук, професор кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Полтавської державної аграрної академії

КОЛОДІЙ Олена Сергіївна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Полтавської державної аграрної академії

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ «РИЗИК» В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Ризики завжди властиві життєдіяльності людини та суспільства, становлять об'єктивну реальність, відповідають усім сферам практичної діяльності. На початку ХХІ ст. різноманіття та інтенсивність ризиків наростають швидкими темпами. Ризик стає невід'ємною характеристикою нинішньої соціальної практики. Сьогодні суспільство породжує різноманітні види ризиків, що сприяють його нестабільності та призводять до саморуйнування. Сучасне суспільство імпліцитно включає в собі можливість ризику, є його носієм. Актуальність їх глибокого аналізу пов'язана із сучасною глобальною проблематикою, формуванням інформаційного простору. У теперішньому світі відбувається наростання хаосу, невизначеності, загострення кризових явищ в економіці, політичному, соціальному та духовному житті суспільства, викликаних гострою конкуренцією. Соціальні ризики визначають відповідний рівень соціально-економічної напруги як на локальному рівні, так і на рівні всього світового співтовариства. Суспільний ризик становить небезпеку, що виникає в межах соціальної сфери суспільства, та має деструктивні наслідки.

Поняття «ризик» походить від пізнолатинської – обгинати виступ, що не спостерігається. На рівні суспільної практики ризик означає міру можливої, очікуваної поразки внаслідок тієї чи іншої дії, або певної лінії поведінки. Ризик розглядається як різновид діяльності, метою якого є подолання непевної ситуації, невизначеного вибору та можливість досягнення непередбачуваного результату, а в іншому відношенні – можливість поразки й відхилення від поставленої мети. Явище непевності в проявах суспільного ризику доводить необхідність суттєвого аналізу гносеологічних аспектів у його визначенні та існуванні (Горбатенко, 2004).

Поняття «ризик» не є абсолютною новацією в наукових дослідженнях. Ризики в усіх сферах суспільного життя та пізнання існували про-

тягом всієї історії людства та досліджувалися в працях давньогрецьких філософів Платона та Аристотеля. На стадії первісного суспільства найбільш значущими ризиками були природні ризики. У період рабовласницького ладу набули вагомого значення економічні та військові ризики. У епоху Середньовіччя виникає новий тип ризику – духовний.

Англійський драматург В. Шекспір розглядав реалізацію ризику у військовій справі з невідомим результатом, як прояв долі, непевності, випадковості. В. Шекспір у драмі «Антоній і Клеопатра» вкладає в уста прихильника володаря Антонія Деркета такі слова: «Навіщо залишив вірний шлях до успіху, ти бажаєш віддати свою долю ризику, випадковості?» (Шекспір, 2015, с. 183). Для В. Шекспіра ризик має бути підтверджений досвідом.

На початку XIX ст. відбувається процес формування ринкових економічних відносин, становлення техногенного ризику, пов'язаного з науково-технічним прогресом, що забезпечувався чисельними науковими відкриттями. В середині XX ст. відбувається перехід до появи постіндустріального та інформаційного суспільств, котрі вбирають у себе попередні ризики та генерують безліч нових. До їх числа можна віднести інформаційний ризик, що має глобальний характер.

Філософське осмислення категорії «ризик» знаходить своє відображення в працях мислителів XVII–XIX ст., зокрема у творчості Т.Гоббса, Б.Паскаля, І.Канта та Г.Гегеля. Так, англійський філософ Т.Гоббс аналізує стан тогочасного суспільства «абсолютного ризику» та пропонує «суспільний договір» як певний засіб «мінімізації ризику». Математичні теорії французького філософа Б.Паскаля приводять до усвідомлення того, що людина може приймати рішення в ситуації з невизначеним результатом і передбачати майбутнє за допомогою математичного обчислення.

Діалектичне визначення проблеми ризику знаходимо у творчості класика німецького ідеалізму Г.Гегеля. Потрібно зауважити, що пояснення категорії «ризик» як поділу реальної дійсності та можливості в сучасних дослідженнях має по суті розрізнений метафізичний характер. Звернення до німецької філософії розкриває глибоку діалектику сутності взаємин можливості та дійсності як гносеологічної основи визначення категорії «ризик». У праці «Наука логіки» Г. Гегель розкриває сутність діалектичного пізнання як розгортання всієї сукупності моментів дійсності.

Німецький філософ виступає з абсолютно нечуваними до того часу положеннями, що випадкове необхідно, а сама необхідність визначає себе як випадковість. Випадкове має певний ґрунт, бо воно випадкове, але точно так само і не має підстави, бо воно випадкове, скоріше всього, є абсолютна необхідність. Розгортання дійсності за Г. Гегелем відбувається в складних діалектичних процесах взаємин можливості та дійсності. «Царство можливості є безмежне різноманіття, але різноманітне є протиріччя», – стверджує німецький філософ. Згідно автора «Науки логіки» єдність можливості та дійсності є випадковість, а випадкове це щось дійсне,

визначене в той же час лише як можливе. «Реальна дійсність – це перш за все річ із багатьма властивостями, існуючий світ; вона зберігається в різноманітті простого існування» (Гегель, 1971 с. 193–194).

Г. Гегель, опираючись на духовно-практичні принципи, доводить, що в процесі діяльності змінюється дійсність, «щось виявляє [себе] через те, що вона виробляє». Перехід від реальної можливості до дійсності це рух, процес, що має моменти постійної зміни можливості, кожен із них виникає з іншого, в цьому запереченні є не тільки перехід, а злиття з самим собою – конкретний діалектичний синтез. Цей рух формує певні реальні можливості, наявні моменти, таким чином, що «кожен із них виникає з іншого, ось чому воно в цьому запереченні і є не перехід, а злиття із самим собою» (Гегель, 1971, с. 195). Реально дійсне має свою визначеність як безпосереднє буття, воно є різноманіття існуючих обставин. Єдність необхідності і випадковості Гегель називає абсолютною дійсністю, всією сукупністю її моментів, в той же час необхідність відносна, оскільки свій вихідний пункт існування вона має лише у випадковому.

Чи можливо що-небудь, або неможливо, залежить повною мірою від різноманіття змісту, тобто від всієї сукупності моментів дійсності, що в своєму розгортанні виявляється як необхідність. Таким чином, діалектичне розгортання всієї сукупності моментів дійсності в процесі пізнання доводить необхідний момент переходу конкретної можливості в дійсність і навпаки, що свідчить про об'єктивний характер існування категорії «ризик», як відображення складного процесу взаємовідношення можливості і дійсності. Ризик є об'єктивною категорією сучасного наукового пошуку, оскільки вносить моменти невизначеності в практичну діяльність людини, завжди присутній у навколишній реальності. За формою поняття «ризик» є суб'єктивним як ідеальне відображення об'єктивного процесу розвитку. Подальший розвиток категорії «ризик» ґрунтується на принципах синтетичної та аналітичної діяльності, що характеризує різноманіття об'єктивних сфер його існування.

Поняття «суспільного ризику» першим запропонував німецький соціолог ХХ ст. У.Бек у праці «Суспільство ризику: на шляху до другого модерну». Предметом дослідження є соціальні зміни, що становлять фактори ризику в суспільстві в епоху пізнього модерну. У Бек виділяє дві основні концепції: «суспільство ризику» та «рефлексивної модернізації». У першій теорії німецький соціолог доводить, що в процесі розвитку сучасне індустріальне суспільство, якому властивий розподіл матеріальних благ, поступово витісняється «суспільством ризику», характерною ознакою якого є виробництво та споживання ризиків. На думку У.Бека, «суспільство ризику» розпочинає формуватися тоді, коли ризики, властиві індустріальному суспільству, починають виходити з-під контролю соціальних інститутів, що забезпечують безпеку індустріального суспільства. Створення нових технологій веде до виробництва нових технологічних ризиків (Бек, 2000).

Ризик – це систематична взаємодія суспільства з погрозами і небезпеками, що характеризують сучасний процес модернізації. Ризики є наслідком загрозової сили модернізації і породжуваних її почуттів непевності та страху. Німецький соціолог доводив, що соціальні ризики являють собою не одноразові акти, а процеси котрі мають відповідні фази поширення і споживання ризику. Фаза споживання ризику – приводить до його накопичення та зростання (Бек, 2000).

Сучасний англійський соціолог Е. Гідденс вважає, що вторгнення абстрактних систем, таких як інформація, електронні гроші, розподіл праці, разом із динамічною природою знання означає проникнення ризику в діяльність кожної людини. «Колонізація майбутнього» створює нові форми ризику, найчастіше інституційно-організовані, впливу яких піддається людина. Е. Гідденс виділяє «адаптивні реакції суб'єктів» щодо усвідомлення ризику. До них відносить: прагматичне прийняття ризику, що означає концентрацію на проблемах для виживання, постійне подолання перешкод, цинічний песимізм, що передбачає пряму причетність до неприємностей, які викликані небезпеками зі значними наслідками. Е. Гідденс розглядає поняття «ризик» у тісному взаємозв'язку з поняттям «довіра». Він вважає, що соціальна дія, яка завжди ризикована, виникає в результаті прийняття рішення, що стосується певної довіри до соціальної системи. Довіра – це необхідна умова для зниження ризику. Таким чином, відсутність довіри може призвести до деструктивних наслідків (Giddens, 2004).

Німецький соціолог Н. Луман у праці «Поняття ризику» досліджує онтологічні підстави ризику. Поняття «ризик» ставить під питання можливість раціональних форм діяльності людини. Він доводить, що ризик є основною рисою соціальної реальності, в якій існує вільний вибір людської діяльності. Н. Луман стверджує, що немає поведінки вільної від ризику. Для визначення ризику він використовує дві протилежності: «ризик і надійність» та «ризик і небезпека». «Ризик – надійність» розкриває проблему кількісного визначення, а протилежність «ризик – небезпека» підкреслює постійне значення, вільної від ризику поведінки не існує (Luhmann, 1990).

Інтеграційні процеси, що супроводжують сучасну глобалізацію призводять до збільшення кількості ризиків в умовах формування інформаційного простору. Соціальна реальність змінюється надзвичайними темпами. Невизначеність виступає необхідним середовищем появи ризику, спричиняє ще більшу кількість ризиків. «Ризик» є об'єктивною категорією сучасного наукового пошуку, відображає складний процес розвитку різноманіття природних і соціальних взаємозв'язків.

Список використаних джерел

Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. Москва: Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.

- Гегель Г. В. Ф. Наука логики: в 3 т. Москва: Мысль, 1971. Т. 2. 248 с.
- Горбатенко В. Політологічний енциклопедичний словник. 2-ге вид. доп. і перероб. Київ: Генеза, 2004. 736 с.
- Шекспир Уильям. Антоний и Клеопатра. *Полное собрание сочинений*: в 8 т. Москва: «Искусство», 2015. Т. 7. С. 101–256.
- Giddens A. Runaway World. How Globalisation is Reshaping our Lives. 1st eds, Moscow: All World, 2004. 124 p.
- Luhmann N. Die Wissenschaft der Gesellschaft. 1st eds, Frankfurt. Moscow: Suhrkamp Verlag; Auflage, 1990. 732 p.

References

- Bek U. (2000). *Obshchestvo riska. Na puti k drugomu modernu [Risk society. On the way to another Art Nouveau]*. Moskva: Progress-Traditciia [in Russian].
- Gegel G. V. F. (1971). *Nauka logiki [Science of logic]* (Vol. 2). Moskva: Mysl [in Russian].
- Giddens A. (2004). Runaway World. How Globalisation is Reshaping our Lives. 1st eds, Moscow: All World., 124 p.
- Horbatenko V. (2004). *Politolohichniy entsyklopedychnyi slovnyk [Political science encyclopedic dictionary]*. (2nd ed). Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
- Luhmann N. (1990). Die Wissenschaft der Gesellschaft. 1st eds, Frankfurt. Moscow: Suhrkamp Verlag; Auflage., 732 p.
- Shekspir U. (2015). Antonii i Kleopatra [Anthony and Cleopatra]. *Poln. sobr. coch. [Complete works]* (Vol. 7, pp. 101-256). Moskva: “Iskusstvo” [in Russian].

УДК 316.77

СІДОРКІНА Олена Миколаївна

кандидат філософських наук, доцент Київського національного авіаційного університету

СКИБА Оксана Петрівна

кандидат філософських наук, доцент Київського національного авіаційного університету
Пода Тетяна Анатоліївна, кандидат філософських наук, доцент Київського національного авіаційного університету

СОЦІАЛЬНА ПРИРОДА КОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ

Питання комунікативних аспектів людського буття, їхні особливості у сучасну епоху знайшли широке відображення в науково-філософському дискурсі. При цьому, комунікація є не лише суб'єктивним актом окремих індивідів, але й включає у себе об'єктивну складову у вигляді певних детермінант комунікативних процесів, які визначають особливості їх реалізації на конкретно-особистісному рівні. Аналіз соціального та індивідуального комунікативного досвіду свідчить про те, що комунікація часто являється амбівалентним процесом. Вона може виступати як у формі активного і